

Warszawa, dnia 18 listopada 2020 r.

930/PIP/PKu/ZG

**Opinia przyjaciela sądu
(*amicus curiae*)
Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka**

Dot. sygn. akt IX Kz 1112/20

I. WSTĘP

Helsińska Fundacja Praw Człowieka (dalej: *HFPC, Fundacja*) jest organizacją pozarządową, do której celów statutowych należy działanie na rzecz ochrony praw człowieka (§ 8 pkt 4 Statutu HFPC). Wśród praw i wolności, których charakter należy określić jako fundamentalny z punktu widzenia demokratycznego państwa prawa znajdują się prawo do wolności osobistej oraz wolność zgromadzeń. Z tego względu Fundacja pragnie przedstawić opinię prawną w przedmiocie standardów stosowania tymczasowego aresztowania wobec osób protestujących.

II. PODSTAWY ZASTOSOWANIA TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

Przede wszystkim podkreślić należy, że **tymczasowe aresztowanie jest niewątpliwie tym środkiem zapobiegawczym, który w sposób najbardziej dotkliwy wkracza w sferę konstytucyjnie chronionej wolności osobistej człowieka.**

Zastosowanie tymczasowego aresztowania jest możliwe jedynie, gdy prawdopodobieństwo popełnienia zarzucanego czynu jest duże (przesłanka ogólna wyrażona w art. 249 § 1 Kodeksu postępowania karnego – dalej: *k.p.k.*), a także wystąpiła jedna z przesłanek szczególnych wskazanych w art. 258 k.p.k., do których należą uzasadniona obawa ucieczki lub matactwa, a także wyjątkowo - uzasadniona obawa, że podejrzany, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził. Pomimo wystąpienia powyżej wskazanych okoliczności zastosowanie tymczasowego aresztowania nie jest możliwe, jeśli szczególne względy nie stoją temu na przeszkodzie, a wystąpiła jedna ze wskazanych w art. 259

k.p.k. przesłanek negatywnych, tj. gdy pozbawienie wolności spowodowałoby dla życia lub zdrowia podejrzanego poważne niebezpieczeństwo lub pociągałoby wyjątkowo ciężkie skutki dla oskarżonego lub jego najbliższej rodziny. Tymczasowego aresztowania co do zasady nie stosuje się również, gdy na podstawie okoliczności sprawy można przewidywać, że sąd orzeknie w stosunku do oskarżonego karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub karę łagodniejszą albo że okres tymczasowego aresztowania przekroczy przewidywany wymiar kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia. Jeśli przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku, sąd ma obowiązek odstąpić od stosowania tymczasowego aresztowania.

W judykaturze podkreśla się, że **decyzja o tymczasowym aresztowaniu nie może być automatyczna**. Trzeba zawsze rozważyć, czy w danym przypadku rzeczywiście istnieje „uzasadniona obawa” wyrażona w art. 258 k.p.k. Niewątpliwie więc ma tutaj zastosowanie teza, że wykluczona jest jakakolwiek hipotetyczność w postaci przypuszczeń, że podejrzanym może utrudniać prawidłowy tok postępowania, np. nakłaniając świadków do zmiany zeznań w sytuacji, gdy brak jest ku temu racjonalnych podstaw, a więc konkretnych dowodów, czy chociażby poszlak¹. Z pewnością musi to być więc obawa realna i konkretna, a nie ogólna i abstrakcyjna.

W celu zapobieżenia zbyt pochopnemu orzekaniu o zastosowaniu najsurowszego środka zapobiegawczego ustawodawca wprowadził nakaz każdorazowego uzasadniania w postanowieniu o stosowaniu aresztu tymczasowego, dlaczego nie uznano za wystarczające zastosowania innego środka. Zgodnie bowiem z art. 257 § 1 k.p.k., tymczasowego aresztowania nie stosuje się, jeżeli wystarczający jest inny środek zapobiegawczy. W doktrynie i orzecznictwie zauważa się, że przepis ten wyraża dyrektywę minimalizacji i proporcjonalności środków zapobiegawczych, z której wynika, że **tymczasowe aresztowanie może być stosowane wyłącznie jako *ultima ratio***².

III. STOSOWANIE TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA W ŚWIELTE ORZECZNICTWA EUROPEJSKIEGO TRYBUNAŁU PRAW CZŁOWIEKA

Sąd rozpoznając wniosek o zastosowanie tymczasowego aresztowania winien mieć na względzie standardy stosowania tego środka zapobiegawczego wypracowane przez orzecznictwo strasburskie.

Zgodnie z art. 5 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej: *EKPC, Konwencja*), każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej: *ETPC, Trybunał*) w swoim orzecznictwie wielokrotnie podkreślał,

¹ Por. postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 14.11.2001 r., sygn. akt II AKz 906/01.

² Zob. np. K. Eichstaedt [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, Gdańsk 2020, LEX, art. 257.

że prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego jest prawem o fundamentalnym znaczeniu dla demokratycznego społeczeństwa³ i wraz z prawem do życia (art. 2) oraz zakazem tortur (art. 3), niewolnictwa i pracy przymusowej (art. 4) znajduje się ono pośród najważniejszych praw gwarantowanych w Konwencji.

Nikt nie może być pozbawiony wolności za wyjątkiem przypadków wskazanych w art. 5 ust. 1 Konwencji, wyłącznie w trybie ustalonym przez prawo. Wyjątki te wymienione zostały w sposób wyczerpujący i mając na uwadze, że umożliwiają ograniczenie tak istotnego prawa, muszą być interpretowane ściśle⁴.

Co do zasady zgodne z prawem zatrzymanie lub aresztowanie w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą, lub – jeśli jest to konieczne – w celu zapobieżenia popełnieniu takiego czynu lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu, nie będzie zatem sprzeczne z Konwencją. Wymóg zgodności z prawem oznacza również, że przepisy stanowiące podstawę pozbawienia wolności muszą być dostatecznie zrozumiałe i precyzyjne – tak, by jednostka mogła przewidzieć, że jej określone działania stanowią mogą podstawę zastosowania wobec niej środków skutkujących pozbawieniem wolności⁵.

Odnosząc się do przesłanki ogólnej stosowania tymczasowego aresztowania, tj. uzasadnionego podejrzenia popełnienia przez jednostkę czynu zabronionego, Trybunał zauważa, że musi się ono wiązać z istnieniem odpowiedniego materiału dowodowego, który byłby przekonujący dla postronnego obserwatora. Dowody te muszą przemawiać nie tylko za podjęciem określonych działań przez podejrzanego, ale również za ich przestępnym charakterem⁶.

W orzecznictwie ETPC podkreśla się, że tymczasowe aresztowanie, jako najbardziej dolegliwy środek zapobiegawczy, może być stosowany wyłącznie wtedy, gdy inne, mniej surowe środki, zostały rozważone i mimo to uznano je za niewystarczające – **zastosowanie tymczasowego aresztowania musi być zatem zawsze proporcjonalne**⁷. Wiąże się to również z tym, że aż do udowodnienia podejrzanemu jego winy musi być on traktowany jako osoba niewinna (na co wskazuje art. 6 ust. 2 EKPC oraz – na gruncie prawa polskiego – art. 5 § 1 k.p.k.).

³ Zob. wyrok ETPC z dnia 29 marca 2010 r. w sprawie *Medvedyev i inni przeciwko Francji*, skarga nr 3394/03, § 76 – 78.

⁴ Zob. np. wyrok ETPC z dnia 22 października 2018 r. w sprawie *S., V. i A. przeciwko Danii*, skargi nr 35553/12, 36678/12, 36711/12, § 73.

⁵ Zob. wyrok ETPC z dnia 23 września 1998 r. w sprawie *Steele i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 24838/94, § 54.

⁶ Zob. wyrok ETPC z dnia 10 grudnia 2019 r. w sprawie *Kavala przeciwko Turcji*, skarga nr 28749/18, §§ 127-128.

⁷ Zob. wyrok ETPC z dnia 18 września 2012 r. w sprawie *James, Wells and Lee przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skargi nr 25119/09, 57715/09 i 57877/09, §§ 191 – 195; podobnie wyrok ETPC z dnia 21 grudnia 2000 r. w sprawie *Jabłoński przeciwko Polsce*, skarga nr 33492/96.

Trybunał podkreślił w tym kontekście, że władze krajowe uzasadniając spełnienie wymogu proporcjonalności stosowania tymczasowego aresztowania muszą wykazać się szczególną starannością, a uzasadnienie każdego okresu pozbawienia wolności, niezależnie od tego, jak krótkie by ono nie było, musi zostać przedstawione w sposób przekonujący, po uprzednim rozważeniu alternatywnych środków o charakterze wolnościowym⁸.

Wymóg zachowania proporcjonalności jest jedną z przesłanek badanych przez Trybunał w przypadku podniesienia przez skarżących zarzutu bezpodstawnego pozbawienia wolności. Jak bowiem wskazuje w orzecznictwie ETPC, **sama zgodność zastosowania tymczasowego aresztowania z literalnym brzmieniem prawa krajowego nie wystarcza, by uznano je za zgodne z prawem i tym samym czyniące zadość wymogom stawianym w art. 5 ust. 1 Konwencji**⁹.

Badając zgodność z prawem pozbawienia wolności Trybunał ocenia również trzy inne przesłanki. Po pierwsze, w ocenie Trybunału pozbawienie wolności nie będzie mogło być uznane za zgodne z prawem, jeśli doszło do niego na skutek złej wiary lub podstępu władz¹⁰. Po drugie pozbawienie wolności musi rzeczywiście odpowiadać celom wskazanym w odpowiednim punkcie ustępu 5 Konwencji, a zaistnienie podstaw do jego zastosowania powinno zostać należycie udowodnione¹¹. Po trzecie, niezbędne jest, by miejsce pozbawienia wolności odpowiadało wskazanej przyczynie skorzystania przez państwo z takiego środka¹².

IV. TYMCZASOWE ARESZTOWANIE W RAMACH POSTĘPOWANIA KARNEGO TOCZĄCEGO SIĘ PRZECIWKO UCZESTNIKOM ZGROMADZENIA PUBLICZNEGO

W realiach niniejszej sprawy nie można pominąć kontekstu, w jakim dojść miało do popełnienia zarzucanego czynu. Należy mieć bowiem na uwadze, że, jak podkreślił Trybunał w sprawie *Kavala przeciwko Turcji*, aby uznać tymczasowe aresztowanie za zgodne z prawem, nie jest wystarczające zaistnienie dużego prawdopodobieństwa popełnienia przez podejrzanego przestępstwa – **nie może być ono zastosowane, gdy podejrzany miał dopuścić się czynu zabronionego wykonując jednocześnie gwarantowane w Konwencji prawa**¹³. W sprawie tej Trybunał podkreślił ponadto, że powoływanie się w akcie oskarżenia lub postanowieniu

⁸ Zob. wyrok w sprawie *S., V. i A...*, § 77.

⁹ Zob. m.in. wyrok ETPC z dnia 2 października 2012 r. w sprawie *Plesó przeciwko Węgrom*, skarga nr 41242/08, § 58.

¹⁰ Zob. wyrok ETPC z dnia 29 stycznia 2008 r. w sprawie *Saadi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 13229/03, § 69.

¹¹ Zob. wyrok ETPC z dnia 16 października 2001 r. w sprawie *O'Hara przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 37555/97, § 34.

¹² Zob. wyrok w sprawie *James, Wells and Lee...*, § 194.

¹³ Zob. wyrok ETPC z dnia 10 grudnia 2019 r. w sprawie *Kavala przeciwko Turcji*, skarga nr 28749/18, § 129.

o przedstawieniu zarzutów na okoliczności związane z korzystaniem z konwencyjnych praw i wolności samo w sobie pomniejsza zasadność podejrzenia popełnienia przestępstwa, a tym samym również stosowania tymczasowego aresztowania¹⁴

Wolność zgromadzeń, o której stanowi art. 11 EKPC, jest w ocenie Trybunału prawem fundamentalnym, a jego istota polega na możliwości publicznego wyrażania opinii i sprzeciwu w odniesieniu do polityki władz publicznych. Prawo to powinno być interpretowane szeroko. Za M.A. Nowickim powtórzyć należy, że „prawo zapisane w art. 11 Konwencji chroni demonstrację, która może irytować lub obrażać osoby sprzeciwiające się ideom lub żądaniom, jakie usiłuje głosić. Jego gwarancje odnoszą się do wszystkich zgromadzeń z wyjątkiem tych, w których organizatorzy i uczestnicy mają gwałtowne zamiary lub w inny sposób zaprzeczają podstawom społeczeństwa demokratycznego. Nie można jednak uznać, że prawo do wolności pokojowego zgromadzania się przestaje obowiązywać, gdy w trakcie demonstracji dochodzi do sporadycznych aktów przemocy albo innych karalnych działań ze strony innych, jeśli zachowanie danej osoby wskazuje, że ona sama była spokojna w swoich zamiarach i zachowaniu. Również ewentualność, że osoby sięgające po przemoc niebędące członkami organizacji, która zorganizowała demonstrację, przyłączą się do niej, nie może być jako taka powodem odebrania tego prawa”¹⁵.

Doniosłe znaczenie prawa do udziału w pokojowym zgromadzeniu znacząco wpływa na możliwość zastosowania sankcji wobec jego uczestników. Mając to na uwadze, **osoby biorące udział w pokojowym zgromadzeniu nie powinny obawiać się skierowania przeciwko nim z tego powodu postępowania karnego** – w szczególności takiego, które wiązałoby się z pobawieniem ich wolności¹⁶. Jeśli mimo to państwo zdecyduje się na ukaranie uczestników zgromadzenia, musi ze szczególną dokładnością rozważać proporcjonalność grożącej im kary¹⁷.

Ograniczenie możliwości karania uczestników zgromadzeń publicznych wynika między innymi z ryzyka wystąpienia efektu mrożącego, a więc takiej sytuacji, w kontekście wolności zgromadzeń, w której ich potencjalni uczestnicy będą obawiali się wzięcia w nich udziału¹⁸. Warto podkreślić, że umorzenie postępowania, uniewinnienie czy odstąpienie od wymierzenia kary nie powodują, że ryzyko to znika. Co więcej, w przypadku zgromadzeń o charakterze politycznym, wszelkie próby ich tłumienia mogą zniechęcać obywateli do brania udziału w debacie publicznej, w szczególności do politycznego zaangażowania się po stronie innej, niż rządowa¹⁹.

¹⁴ Zob. wyrok ETPC w sprawie *Kavala...*, § 157.

¹⁵ M. A. Nowicki [w:] *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, wyd. VII, Warszawa 2017, LEX, art. 11.

¹⁶ Zob. wyrok ETPC z dnia 18 czerwca 2013 r. w sprawie *Gün i inni przeciwko Turcji*, skarga nr 8029/07, § 83.

¹⁷ Zob. wyrok ETPC z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie *Taranenko przeciwko Rosji*, skarga nr 19554/05, § 87.

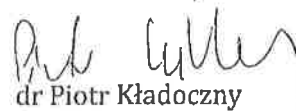
¹⁸ Zob. wyrok ETPC z dnia 29 listopada 2007 r. w sprawie *Balçık i inni przeciwko Turcji*, skarga nr 25/02, § 41.

¹⁹ Zob. wyrok ETPC z dnia 31 lipca 2014 r. w sprawie *Nemtsov przeciwko Rosji*, skarga nr 1774/11, §§ 77 – 78.

V. ZAKOŃCZENIE

Helsińska Fundacja Praw Człowieka pragnie raz jeszcze podkreślić doniosłe znaczenie wolności zgromadzeń oraz prawa do wolności osobistej. Jednocześnie wyrażamy nadzieję, że przedstawione standardy okażą się przydatne w rozpoznawaniu tej, a także podobnych spraw.

dr Piotr Kładoczny

Sekretarz Zarządu